

حریم خصوصی تابعان و پیوند آن با قضا، فقه، اخلاق و سیاست جنائی

سعید اکرادی* / رضا نیکخواه سرنقی** / سیامک جعفرزاده**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۳۱

چکیده

حریم خصوصی یا حقّ بر خلوت، ارتباط مستقیم با حقوق و آزادی های افراد داشته و از مصادیق حقوق الناس در اسلام تلقی می گردد. لزوم شناخت مفاهیم و مصادیق حریم خصوصی، ما را لاجرم به سمت مذاقه در قوانین و بررسی نحوه مداخله قاضی در امر قضا، نسبت به آن متمایل می گرداند. نحو متعالی این مهم، جز با شناخت مفاهیم و قلمرو حریم خصوصی و پیوند آن با فقه و مباحث اخلاقی و داده های نوین سیاست جنائی محقق نخواهد شد. صرفنظر از طرح «حمایت از حریم خصوصی» که قریب به ۱۵ سال در صف نوبت تصویب مانده، در سیاست جنائی تقنینی ایران، تعریفی از حریم خصوصی به چشم نمی خورد و صرفاً به صورت پراکنده، ضمن بیان مصادیقی از حریم خصوصی، به حمایت از این پدیده حقوقی تأکید شده است. این پژوهش پس از کنکاش در مفهوم شناسی و مباحث تقنینی حریم خصوصی، بهترین مدل مطرح را رویکرد «آزادی محوری» تحت «اصول حاکم» در قوانین، متناسب با مبانی و قواعد اسلامی می داند تا تعرض به حریم خصوصی اشخاص، زیر سایه قوانین واضح و صریح، مصون بماند. این مقاله به روش همبستگی یا همخوانی و به شیوه کتابخانه ای و از نوع بنیادی جهت نیل به هدف می پردازد.

کلیدواژه: حریم خصوصی، قضا، فقه، سیاست جنائی، اخلاق، آزادی، قانون.

---

* دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول)

saeed.ekradi@gmail.com

** استادیار فقه و حقوق دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

** استادیار فقه و حقوق دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

مقدمه

انسان در اجتماع و در تعامل با دیگر هم‌نوعان خویش هست که امکان ادامه زیستن برای وی شکل می‌گیرد و آدمی ذاتاً میل به پیوستن به اجتماع دارد لکن در کنار چنین میلی، انسان‌ها در برخی از قلمروهای زندگی خویش، اصولاً تمایلی ندارند که دیگران پا به دایره آن بگذارند و همواره می‌خواهند از دید دیگران محفوظ بمانند. به این قلمرو در اصطلاح، حوزه یا حریم خصوصی گفته می‌شود.

تمامی کشورهای جهان در قوانین خود، حمایت از حریم خصوصی را به صورت مستقیم یا دستکم، غیر مستقیم به رسمیت شناخته‌اند و در بسیاری از این کشورها، توافقات بین‌المللی همچون میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی یا کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، صورت قانونی به خود گرفته‌اند (نمکدوست تهرانی، ۱۳۸۵: ۱۹۸) و در این میان، حق خلوت، مورد تأکید اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲ مصوب ۱۹۴۸ نیز قرار گرفته و از آن حمایت جهانی شده است.

در احکام اسلامی نیز، تأکید ویژه‌ای به حریم خصوصی شده که عمدتاً تحت قواعدی همچون حق سلطه افراد بر خویش و احترام به جان، مال و کرامت و حیثیت انسان‌ها و نظایر آن، بدان پرداخته شده است.

حریم خصوصی، از جمله حقوق فطری تلقی می‌گردد. حقوق فطری برتر از اراده حکومت‌ها به صورت غایت مطلوب برای انسان است که قانونگذار باید کوشش کند تا آنها را بیابد و راهنمای خود قرار دهد (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۴۴).

1. privacy

۲. در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر اشاره به توجه و اهمیت حیثیت ذاتی انسان‌ها و حقوق یکسان و انتقال‌ناپذیر آنان جهت پیش‌فرض آزادی و عدالت و صلح در جهان شده است. همچنین در ماده ۳ این اعلامیه، از حق «امنیت شخصی» یاد می‌شود. در نهایت اعلامیه در ماده ۱۲ به صراحت به حریم خصوصی توجه می‌کند و بیان می‌دارد که حمایت‌های قانونی از مداخله‌های خودسرانه نسبت به زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات افراد، حق هر شخصی است.

در مجموعه قوانین موضوعه کشور ایران، تعریف روشن و شفافی از حریم خصوصی به چشم نمی خورد؛ هرچند در برخی از قوانین اشاره به مصادیق حریم خصوصی و اطلاعات شخصی شده است.

در خصوص سابقه پژوهش، تحقیقاتی نسبتاً محدود در این حوزه انجام گرفته است که غالباً، پیرو تمرکز کامل ارتباط حریم خصوصی با فقه و اسلام و یا مبانی و مفاهیم تئوری آن به رشته تحریر آمده است. ^۱ لکن کمتر به بعد تقنینی - قضایی و حتی سیاست جنائی این پدیده - در کنار ارتباط فقهی و مفاهیم و مبانی - توجه شده است. این در حالی است که قلم زدن در بُعد مبانی و بنیان های فقهی حریم خصوصی، بدون تطبیق و پیاده سازی با قوانین و دادرسی قضایی امروزه جامعه، دید روشن، عملی و امروزی از موضوع نخواهد داد و در نهایت، مطالب در بوته عمل، خود را نشان نخواهد داد. دقیقاً همین امر، مسأله اصلی تحقیق است تا طی یک بخش کلی به تشریح مفهوم شناسی حریم خصوصی از زوایای مختلف یعنی مبانی، اخلاقی و فقهی آن پردازیم و سپس در بخش ثانی به بیان جزئیات و مصادیق آن در قوانین و دادرسی قضایی، اهتمام شود؛ بدین شکل که تک تک قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران در خصوص مصادیق حریم خصوصی بررسی و مورد کنکاش قرار گرفته و حتی به نوع برخورد قضایی به آن توجه شده است. در انتها نیز اشاره ای به مدل سیاست جنائی مطلوب به همراه بررسی میزان و نحوه دخالت و کنترل دولت ها و مداخله کیفری در

---

۱. مهم ترین این تحقیقات عبارتند از: آقا بابایی، حسین، حریم خصوصی در حقوق کیفری اسلام، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ۱۳۹۶؛ خاکی، مینو، حریم خصوصی از منظر فقه، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، ص ۶۸ تا ۸۲؛ محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات، دانشگاه امام صادق، تهران، ۱۳۹۴؛ سروش، محمد، مبانی حریم خصوصی، سمت، تهران، ۱۳۹۳؛ سروش، محمد، مبانی حریم خصوصی بر اساس منابع اسلامی، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران، ۱۳۹۳.

حریم خصوصی، شده است. این تحقیق به روش تلفیقی، به خصوص همبستگی یا همخوانی و توصیفی - تحلیلی، با استفاده از روش جمع آوری اطلاعات و داده ها به شیوه کتابخانه ای و از نوع بنیادین یا نظری کار شده است.

۱- مفاهیم حریم خصوصی از زوایای مختلف

حریم خصوصی از یک بعد، به قوانین گره خورده و قوانین نیز در کشور ما اصولاً چشم به فقه دوخته اند. در این بخش ضمن ارائه مفهوم، تعریف و مصادیق حریم خصوصی، این پدیده را از حیث مبانی و نگاه اخلاقی، به همراه بررسی آن از دید فقه امامیه مورد تحلیل قرار می دهیم.

۱-۱. مفهوم و تعریف حریم خصوصی

مطابق آن چه که در لغت نامه معین آمده؛ حریم از ریشه حرم بوده و در لغت به معنی مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب باشد آمده است. واژه خصوصی نیز در لغت نامه معین به معانی شخصی، داخلی، محرمانه و غیر علنی، مربوط به اشخاص حقیقی و حقوقی خارج از نظارت یا حوزه کارهای دولت، بیان شده است.

تا کنون تعریف واحد و دقیقی از حریم خصوصی ارائه نشده است و نویسندگان مختلف بر مبنای رویکرد های متفاوت، تعاریف مختلفی از این واژه مبهم و سیال ارائه کرده اند. در حقوق موضوعه ایران، هنوز تعریف شفاف و روشنی از حریم خصوصی دیده نمی شود اما در پاره ای از قوانین، علاوه بر اشاره به اهمیت و رعایت حریم خصوصی، تعدادی از مصادیق آن و لزوم حمایت از این پدیده مورد تاکید قرار گرفته است که در قسمت مرتبط با قوانین و دادرسی حریم خصوصی، بدان توضیح مبسوط داده خواهد شد.

به عقیده برخی از محققین، یکی از معیار های عمومی و خصوصی بودن، «قابل رویت بودن برای دیگران» است به طوری که حوزه ای که قابل رویت و مشاهده در

برابر دیگران باشد عمومی و اگر غیر قابل رویت و مخفیانه اتفاق بیافتد خصوصی است. مثلاً مطلبی که علناً اعلام می شود عمومی و اگر همان مطلب به شکل محدود و محرمانه در اختیار دیگری قرار داده شود خصوصی تلقی می گردد (سروش، ۱۳۹۳: ۵۷). اما به نظر می رسد این معیار، عام الشمول نیست و آلاً به عنوان نمونه، برخی مکان ها مانند استخر، آرایشگاه و باشگاه های زنانه، کاملاً قابل مشاهده برای دیگر بانوان است اما با این حال حریم خصوصی محسوب می گردند و یا فضای داخلی اتومبیل، یا قابلیت مشاهده فضای داخل منزلی که اتفاقاً درب آن باز و یا منزلی که پرده بر روی شیشه های آن وجود ندارد و یا قابل رویت بودن حیاط ملک مسکونی ویلایی، از دید تمامی واحد های سر به فلک کشیده آپارتمانی اطراف؛ که همگی علی رغم دیده شدن توسط فرد یا افراد دیگر، به هیچ وجه عمومی تلقی نمی گردند. بنابراین معیار فوق، صرفاً یک قرینه بر عمومی و خصوصی بودن تلقی و صحیح، آن است که مطابق تعریفی که در ادامه از حریم خصوصی ارائه می گردد، به تشخیص عمومی یا خصوصی بودن اقدام بنماییم و از این رهگذر، جلو تضييع حقوق حریم خصوصی شهروندان، به بهانه آن که خصوصی نیستند گرفته شود.

در هر حال، جهت تعیین میزان حوزه دخالت دولت، ابتدا باید عمومی یا خصوصی بودن آن قلمرو مشخص و بر طبق معیار فوق، حق دخالت یا عدم آن را حسب مورد برای دولت در نظر گرفت. برخی به گمان پیروی از نگاه فقهی، نظریه عکس را در پیش گرفته اند؛ یعنی معتقدند بدو باید مرزهای دخالت دولت در زندگی شهروندان را مشخص، و بر مبنای آن عمومی بودن و خصوصی بودن را تعریف کرد (سروش، ۱۳۹۳: ۵۸)؛ لکن این نظریه در تناقض با اصول احترام به آزادی های شهروندان و دموکراسی و قواعد اصیل فقهی قرار می گیرد؛ چراکه تضمین چنین آزادی هایی، مستلزم تعریف و تمییز قلمرو خصوصی و عمومی افراد است و سپس

باید بر مبنای چنین تفکیکی، میزان اختیارات دولت در آن‌ها را مشخص کنیم و نه بر عکس.

از سال ۱۳۸۵ یک طرح در مجلس شورای اسلامی با عنوان «حمایت از حریم خصوصی» ارائه گشته که تاکنون به تصویب نرسیده است. در خصوص تعریف حریم خصوصی بند اول ماده ۲ طرح مذکور مقرر داشته «حریم خصوصی، قلمرویی از زندگی شخصی است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند، یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا در آن قلمرو، وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیاء همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند» (به نقل از آقا بابایی، ۱۳۹۶: ۱۶۶ و ۱۶۷).

تعریف فوق نسبت به تعاریف دیگر دارای محاسن می‌باشد لکن به حد مطلوب، جامع و مانع نیست و بعضاً از واژه‌های مبهمی همچون «قلمرو» استفاده شده که معلوم نیست دایره شمول این قلمرو تا چه حد وسیع می‌باشد و دقیقاً چه زوایایی داخل در محدوده قلمرو قرار می‌گیرند. به طور مثال، آیا احساسات و عقاید افراد نیز داخل در قلمرو و متعاقباً حریم خصوصی قرار می‌گیرند یا خیر؟ اشخاصی که صرفاً دارای طرز تفکر و عقیده خاصی هستند طبیعتاً نباید به صرف داشتن عقیده یا احساس مورد تعرض قرار گیرند؛ از همین روست که اصل بیست و سوم قانون اساسی تفتیش عقاید را ممنوع و اجازه تعرض و مؤاخذه کسی را به صرف داشتن عقیده ای نمی‌دهد.

لذا بر مبنای عرف و یا انتظار اشخاص، علاوه بر این که بیان و ابراز عقیده، تفکر و احساسات داخل در قلمرو حریم خصوصی قرار می‌گیرند، حتی انجام رفتارهایی در یک ارتباط شخصی با دیگری و یا در یک محفل خصوصی و به طور کلی هر آنچه، عرف آن را خصوصی و شخصی می‌داند نیز داخل در دایره حریم خصوصی قرار می‌

گیرد و اگر تعریف مذکور در برگیرنده آنها باشد، به نظر می رسد از میان تعاریف حاضر، دارای وجوه مرجح خواهد بود.

به هر مقدار که تعریف، واضح باشد باز هم ذکر تعداد مکفی مصادیق، امری است ضروری؛ از همین رو علاوه بر مصادیقی چون جسم، البسه و اشیاء همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران که در تعریف ارائه گردید، به تعدادی از مصادیق حریم خصوصی اشاره می گردد:

«اطلاعات مندرج در فرم های کار یا فرم ها و اوراق مربوط به ثبت نام یا درج اطلاعات شخصی نظیر نام و نام خانوادگی، کد ملی و به طور کلی، اطلاعات خصوصی و شخصی مختص افراد مانند شماره تماس^۱نشانی، مشخصات اعضای خانواده، رمزها و...، نظارت های سمعی - بصری آشکار یا نهان و یا از طریق دوربین های مدار بسته در محیط های کار یا برخی از محیط ها، انتشار تصاویر یا صوت های دیگران، شنود، آزمایش های مربوط به اعتیاد به مواد مخدر یا روان گردان ها یا الکل و نظایر آن، مصاحبه های عقیدتی - سیاسی حاکی از تفتیش عقاید درونی و شخصی افراد، سابقه محکومیت کیفری، تراشه های میکرو الکترونیکی^۲ روابط یا صحبت های شخصی و خصوصی شهروندان در خلوت آنها که به نحو انفرادی یا اشتراکی انجام می گیرد.»

---

۱. در جایی که احتمال - ولو بسیار ضعیف - نسبت به عدم تمایل مالک این مشخصات مانند شماره تلفن، به افشاء آن به فرد یا افراد دیگر، وجود دارد، افشاء این اطلاعات، نقض حریم خصوصی محسوب می گردد و از همین روست که عرف در برخی موارد، خود را مکلف به کسب اجازه از صاحب شماره تماس، جهت دادن آن به دیگران می داند و این مهم در خصوص سایر مشخصات مشابه نیز جاری است. بنابراین در خصوص دسترس قرار دادن اطلاعات تماس توسط مرکز ۱۱۸ محل بحث و تأمل است.

۲. تراشه ای بسیار ریز، حتی باریک تر از تار مو که از طریق شلیک به بدن فرد، بدون متوجه شدن وی صورت می گیرد تا در امر ردیابی، شنود و ... مورد استفاده قرار گیرد (خاکی، ۱۳۹۷: ۸۱)

در انتها، اشاره ای کوتاه به قوانین ایالات متحده آمریکا خالی از فایده نیست. «مطابق تعاریف مستنبط از قوانین امریکا، حریم خصوصی عبارت است از اطلاعات محرمانه و شخصی فرد که در صورت افشاء نزد دیگران، موجبات شرمندگی، پریشانی و دردسر وی را فراهم آورد.»^۱ مطابق قوانین امریکا، اطلاعات محرمانه و شخصی افراد در سه طبقه حقایق، تصاویر (شامل عکس، صدا و فیلم) و عقاید می باشد (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۱).

۲-۱. مبانی حریم خصوصی

بررسی جزئیات ریشه ها و مبانی حریم خصوصی، مفصل تر از آن است که در این مقال بتوان جا نمود، که، خود پژوهشی دیگر را می طلبد.^۲ لکن به دلیل اهمیت شناخت مبانی و اینکه آگاه باشیم، به چه علت باید حریم خصوصی را محترم شمارد و علت این احترام شدید که همگی از آن دم می زنیم چیست، اشاره ای مختصر به مبانی حریم خصوصی می نمایم.

در باب مبانی حریم خصوصی، از آنجایی که در فقه امامیه بدان توجه و اهمیت به سزایی شده است، به مبانی حریم خصوصی از دیدگاه فقه می پردازیم. علمای فقه امامیه، مبانی فقهی حریم خصوصی و حمایت از آن را ریشه در قواعدی دانستند که دو مورد از مهم ترین آنها را تبیین و به سایر، اشاره ای می نمائیم:

الف. سلطه بر خویش

---

1. do the advatages of new technology outweigh the loss of privacy? In: <http://usinfo.state.gov/index>; also <http://www.rbs2.com> به نقل از محسنی، فرید، حریم

خصوصی اطلاعات، دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۴: ۳۱.

۲. جهت مطالعه بیشتر در خصوص مبانی حریم خصوصی مراجعه شود به: فروغی، فضل الله، و دیگران، مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی در حقوق ایران و آمریکا، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره ششم، شماره سوم، ۱۳۹۳؛ سروش، محمد، مبانی حریم خصوصی، تهران: سمت.

سلطه بر خویش به عنوان یک قاعده مورد قبول فقهاست^۱ و از آن تحت عنوان «الناس مسلطون علی اموالهم» و «الناس مسلطون علی انفسهم» یاد می کنند که شامل جان و مال انسان ها می شود که از جمله مصادیق حریم خصوصی، قلمرو مالی و جانی اشخاص است (سروش، ۱۳۹۳: ۶۵).

ب. حیثیت انسانی

در احکام اسلامی، علاوه بر احترام به جان و مال انسان ها؛ شخصیت، حیثیت، کرامت و حفظ آبروی مؤمن نیز مورد حمایت قرار گرفته و برخی از مصادیق حریم خصوصی داخل در همان موارد است که اسلام آنها را محترم و هتک شان را موجب عقاب دانسته است (همان: ۶۹).

۳-۱. حریم خصوصی از بعد اخلاق

اخلاق جمع خلق و در لغت به معنای خوبی ها است (دهخدا، ۱۳۷۱) و در اصطلاح از دیدگاه زنده یاد دکتر کاتوزیان، مجموعه قواعدی است که رعایت آنها برای نیکوکاران جهت رسیدن به کمال، لازم است. قواعد اخلاق، میزان تشخیص نیکی و بدی است. بی آن که نیاز به دخالت دولت باشد، انسان در وجدان خویش آنها را محترم و اجباری می شمارد (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۸۵).

حریم خصوصی به عنوان عرصه تحقق و جلوه گاه بارز اخلاق اجتماعی، همواره مورد توجه متفکران سیاسی و اجتماعی دارای گرایش به مکاتب فکری مختلف، قرار گرفته است. حریم خصوصی، مصداق بارز اخلاق اجتماعی است که رعایت آن، علاوه بر شهروندان، بر دولت نیز لازم است (مفتّح، ۱۳۹۳: ۷۳).

---

۱. ر.ک: همدانی، حاشیه المکاسب: ۴۸۳؛ شیرازی، حاشیه المکاسب: ۶۲/۱ و ۱۵۵؛ ۳۹/۲ و ۱۰۱؛ اصفهانی، حاشیه کتاب المکاسب: ۱۹۸/۴ و ۳۲۳/۵؛ حکیم، مستمسک العروه الوثقی: ۳۸۴/۱۳؛ اراکی، کتاب نکاح: ۴۹؛ همو، رسالتان فی الارث، و نفقه الزوجه، ۸۴/۱؛ همگی به نقل از: سروش، مبانی حریم خصوصی بر اساس منابع اسلامی: ۶۵.

تعریف حریم خصوصی، قواعد، مصادیق و حمایت از آن، باید در قوانین یعنی «حقوق» متجلی گردد و توسط قضا و دستگاه عدالت، اجرا؛ و از سوی دیگر، حریم خصوصی داخل در قلمرو اخلاق نیز قرار می گیرد که توجه به ارتباط بین حقوق و اخلاق در حوزه خصوصی، با شرط تعادل، ضروری است.

به لحاظ تحلیلی و مفهومی، یک ارتباط منطقی میان حقوق و اخلاق وجود ندارد ولی به لحاظ وجودی و در واقعیت بیرونی، حقوق بدون اخلاق و اخلاق بدون حقوق، قابل ادامه حیات نیستند: هر یک از حقوق و اخلاق، جهت ادامه حیات نیازمند وجود حداقلی از دیگری در جامعه است. این ادعا بر دو فرض محوری زیر استوار است. یکم، نظام حقوقی که حداقل عدالت را تأمین نکند در دراز مدت برقرار نخواهد ماند. تأمین حداقل عدالت، به معنای تأمین و حفظ اراده آزاد شهروندان، مخصوصاً حریم خصوصی آنان است. به علاوه، با فراهم بودن اراده آزاد فردی است که اساساً عمل اخلاقی - عملی که موضوع حسن و قبح واقع می شود - ممکن می گردد. دوم، نظام حقوقی با وصف مذکور (یعنی تأمین حداقل عدالت) به وجود نخواهد آمد مگر اینکه اکثریت اعضای جامعه از فضیلت اخلاقی «عدالت خواهی» برخوردار باشند از این رو حقوق و اخلاق، به لحاظ وجودی لازم و ملزوم یکدیگرند و وجود یکی، مستلزم وجود دیگری است (هارت، ۱۳۸۹: ۱۵).

رعایت حریم خصوصی توسط همه - اعم از دولت و شهروندان - از اصول بنیادین عرف و عقل نظری است و احترام به آن از جمله رفتارهای نیک و اخلاقی تلقی می گردد و عدم رعایت آن، موجب تخدیش وجدان و بالتبع، قبح اجتماعی را در پی داشته و یک رفتار غیر اجتماعی محسوب می گردد.

---

۱. لازم به ذکر است این فضیلت اخلاقی عدالت خواهی، اصولاً خود به خود در جامعه پدید نمی آید بلکه نیازمند مجموعه رفتارهای آموزشی، ساختاری و فرهنگ ساز است که می بایست توسط دولت و نهادهای جامعه (با حمایت دولت)، انجام گیرد.

۴-۱. حریم خصوصی در فقه امامیه

پژوهش های حریم خصوصی، بدین شکل که امروزه هست، حاصل دستاورد های علمی، تحقیقی قرون اخیر می باشد به طوری که حریم خصوصی، تبدیل به یکی از ارزشمندترین مفاهیم نظام های حقوقی شده است. لکن در دین اسلام و مکتب تشیع و بالتبع فقه امامیه، قبلاً بدان پرداخته شده و حائز اهمیت فراوان بوده است. به شکلی که احکامی پیرامون مصادیق حریم خصوصی در آیات و روایات به چشم می خورد که توجه و احترام فراوان شارع مقدس، به این پدیده را می رساند. اصطلاح حریم خصوصی، در آیات قرآن و در روایات اسلامی، استعمال نشده است و موضع اسلام در مواجهه با حریم خصوصی، موضعی به اصطلاح تحویل گرایانه است (انصاری، ۱۳۸۳: ۱۲). بدین صورت که دین مبین اسلام، از طریق ممنوع نمودن هتک مصادیق مختلف حریم خصوصی، نقض آن را ممنوع می نماید؛ یعنی حریم خصوصی، در قالب احاله به حقوق و آزادی های دیگر نظیر حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع سوء ظن، اشاعه فحشاء، سب، هجو، قذف، سخن چینی، غیبت و خیانت در امانت مطرح شده است (فروغی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۸).

۲. قوانین مرتبط با حریم خصوصی و ارتباط آن با امر قضا و

دادرسی

با نگاهی به مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران، به تعریفی از حریم خصوصی دست نمی یازیم لکن در پاره ای از قوانین پراکنده، اشاراتی مستقیم و غیر مستقیم به حریم خصوصی که غالباً همراه با ذکر مصادیقی از آن، به علاوه تاکید بر اهمیت و رعایت حریم خصوصی بوده، شده است.

پس از بررسی و تحلیل جایگاه حریم خصوصی در قانون اساسی، به قوانین عادی به همراه طرح حمایت از حریم خصوصی سرگردان مانده در مجلس شورای اسلامی

اشاره می شود و همزمان نوع نگاه دستگاه عدالت نظام قضایی و دادرسی ایران با این پدیده مورد مذاقه و بررسی قرار می گیرد.

۲-۱. قانون اساسی

جهت بررسی جزئیات قوانین ایران، بدو با مراجعه به پادشاه قوانین، یعنی قانون اساسی، ملاحظه می گردد که این قانون، بدون هیچ اشاره مستقیمی به حریم خصوصی و تبعاً عدم تعریف آن، صرفاً در برخی از اصول با اشارات کلی و متعاقباً با تفسیر آن اصول، می توان حمایت از حریم خصوصی را - البته مطابق موازین اسلامی - توسط قانون اساسی به صورت مبهم، تکه تکه و مصداقی و بعضاً غیر شفاف دریافت!

چکیده مهم ترین مطالب این اصول عبارتند از اشاره به حمایت از حقوق انسانی با رعایت موازین اسلام (اصل ۲۰)؛ حمایت از حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل افراد، مگر به تجویز قانون (اصل ۲۲)؛ عدم تفتیش عقاید (اصل ۲۳)؛ آزادی بیان نشریات و مطبوعات به شرط عدم اخلال در مبانی اسلام و حقوق عمومی (اصل ۲۴)؛ عدم بازرسی و تفتیش و هرگونه تجسس، مگر به حکم قانون (اصل ۲۵)؛ عدم دخالت در اقامت اجباری مگر به حکم قانون (اصل ۳۳)؛ عدم هتک حرمت و حیثیت متهم یا محکوم محصور (اصل ۳۹) می باشد که بدون تعریف و تعیین ضوابط مشخص برای حریم خصوصی، صرفاً به تعدادی مصادیق کلی اکتفا گردیده است که غالباً با قید حکم قانونی و نظایر آن، بسیار استثناء پذیر خواهد بود. نتیجه استثنائات افراطی، چیزی جز مضیق نمودن دایره حقوقی حریم خصوصی افراد نیست. علی ای حال از آنجایی که یکی از مهم ترین حقوق مردم، که از مصادیق حقوق الناس نیز تلقی می گردد، حق حریم خصوصی می باشد، از قانون اساسی انتظار می رفت تا در ذیل فصل سوم خود، تحت عنوان «حقوق ملت» با شفافیت و صراحت لازم، حریم خصوصی را تعریف و سپس از آن حمایت می نمود.

متعاقب اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی، دولت ایران در سال ۱۳۵۴ به میثاق حقوق مدنی و سیاسی ملحق شده که طی آن به طور صریح، به حمایت از حریم خصوصی در قوانین ایران اشاره شده است (زرکلام و عبدی، ۱۳۹۳: ۳۲) بنابراین با عنایت به این میثاق و اصول قانون اساسی، وجه متیقن را لزوم حمایت قاطع قوانین ایران، از حریم خصوصی می گذاریم.

۲-۲. قانون آیین دادرسی کیفری

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با رویکرد کلی آزادی محوری زیر سایه منویات اسلامی، به حمایت و حفظ از حریم خصوصی و حتی جرم انگاری در این زمینه پرداخته است. در ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری بیان می گردد: «اصل، برائت است. هرگونه اقدام محدودکننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص، جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت، این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند.» مطابق مفهوم این ماده، ورود به حریم خصوصی به عنوان یک اصل، ممنوع می باشد و از دید منطوق ماده، صرفاً در موارد استثنائی با رعایت جمیع ۴ شرط می توان به حریم خصوصی افراد وارد شد که این شروط عبارتند از: ۱. وجود حکم قانونی ۲. رعایت تمامی مقررات مربوط به موضوع ۳. تحت نظارت مقام قضایی صالح ۴. عدم آسیب به کرامت و حیثیت اشخاص به صورت مطلق. لذا در صورت عدم موجودیت حتی یک شرط از شروط فوق، حق ورود به حریم خصوصی، منتفی است.

اما در خصوص نظارت و نقش مقام قضایی، ذکر نکاتی اجتناب ناپذیر است:

اولاً، بنای اختیار یک قاضی، بر مبنای قوانین است. قانون امر می کند و قاضی مسئول و حاکم به اجرای آن است. از آنجایی که بحث صراحت مفهوم و مصادیق حریم خصوصی، در قوانین مورد مناقشه و اختلاف هست، طبعاً تمام کننده آن چه که

حریم خصوصی هست یا نیست؟ کسی جز مقام قضایی نیست. دغدغه نویسنده این متون، از قلم زدن در باب حریم خصوصی، بدواً ذکر انتقادات وارده به قوانین و یادآوری نبود قوانین تئوری واضح در خصوص موضوع و همزمان هدایت افکار افراد دخیل در اجرا جهت سوق به رعایت حریم خصوصی شهروندان به صورت کامل و در چهارچوب قانون و شرع است.

موضوع را با بیان پرونده ای روشن تر می کنیم: فرض کنیم در یک اداره آگاهی، متهمی در بازداشت به سر می برد. مامورین با دستور مقام قضایی، اقدام به تفحص در تلفن همراه متهم می نمایند (تا اینجا نفس دستور مقام قضایی، موجب حفظ حریم خصوصی شده است). لکن مأمورین متوجه می گردند که متهم که اتفاقاً دارای زوجه دائمی و فرزند است، با یک خانم دیگر تحت عنوان «دوستی صمیمی» در ارتباط است. شغل و هدف این مامورین کشف جرم است. متهم مقرر نیست. مأمور خوب می داند که اگر دستکم متهم را تهدید به افشای رابطه پنهانی نزد همسر وی کند، احتمال کشف جرم بالا می رود - البته جرمی که هنوز مشخص نیست واقعاً توسط متهم واقع شده یا نشده - طبعاً افشای چنین رازی! نقض حریم خصوصی است. اما اگر صد ها مقاله و کتاب و سپس قانون بگویند که نقض حریم خصوصی است؛ باز هم آن که تضمین اجرای این مهم را بر دوش می کشد قاضی است. البته که حضور و کیل در اینجا جهت حفظ و یادآوری حقوق متهم و گزارش چنین تخلفاتی به مرجع قضایی جهت تضمین حریم خصوصی، بسیار مهم است.^۱

یکی از مهم ترین مصادیق حریم خصوصی، «تفتیش و بازرسی» منازل، اماکن بسته و اشیاء می باشد که قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۱۳۹ با حمایت کلی از آن مقرر می دارد «چنان چه تفتیش و بازرسی با حقوق اشخاص در تراحم باشد، در صورتی مجاز است که از حقوق آنان مهم تر باشد» و همان طور که در کشورهای

۱. شخصاً به عنوان وکیل در چنین پرونده ای وکالت داشته ام.

جهان اول نیز نقض حریم خصوصی جهت کشف حقیقت در پرونده‌های قضایی به صورت محدود، محصور و در چارچوب قانون پذیرفته شده است؛ قانونگذار ایران نیز به تبعیت از قانون‌گذار فرانسه^۱ به صورت استثنائی و با رعایت شرایط، ضوابط و کیفیات مشخص و معینی، تفتیش و بازرسی را زیر نظر مقام قضایی مجاز می‌شمارد که در طی ۹ ماده یعنی مواد ۴۳، ۵۵، ۱۳۷ تا ۱۴۲ و ۱۵۲ جزییات آن‌ها را به صورت دقیق بیان می‌نماید. همان‌طور که اشاره شد، اعمال فوق‌مانند تفتیش و بازرسی، فی‌نفسه دخالت در حریم خصوصی است لکن زمانی مجاز می‌گردد که مرجع قضایی آن را تجویز نماید. عمل یکی است. ولی اگر توسط مردم عادی و یا حتی با نظر مامور و ضابط انجام گردد نقض حریم خصوصی است. لکن اگر با نظر قاضی، عین اجرای قانون و مجاز.

بنابراین به نظر می‌رسد مقامات قضایی، همگی - بالخصوص قضات امور کیفری - باید آشنایی و تسلط کافی به مباحث حریم خصوصی، مفهوم، مبانی، مصادیق و ... آن را داشته باشند؛ آیا آموزش، دوره یا دانش اضافه‌ای نسبت به این موضوع را دارند؟ اینکه صرفاً بدانند که تفتیش و بازرسی و غیره فقط باید با دستور ایشان باشد را نمی‌گوییم. مسأله تسلط به اصول و جزئیات حریم خصوصی است. واقعیت آن است که متأسفانه در عمل، در اکثریت موارد، به صرف درخواست ضابط، مقام قضایی اجازه را می‌دهد. البته که کثرت پرونده‌ها نیز تأثیر خود را می‌گذارد، اما صرفنظر از آن حداقل آشنایی با حریم خصوصی، نیاز اساسی است.

امید است مطالعه این مقاله، به چنین امری کمک نماید. دقیقاً از همین روست که این نوشته برای فراخوان قوه قضائیه آماده می‌گردد و ترجیح نگارنده بر آن بوده که

---

۱. رجوع کنید به: فصل سوم از بخش دوم زیر مجموعه بخش مقدماتی قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه مصوب ۲۰۱۲ تحت عنوان «کنترل‌ها، بررسی‌ها و شناسایی هویت» موضوع مواد ۱-۷۸ تا ۶-۷۸.

مجموعه نسبتاً کامل و در عین حال مختصری از حریم خصوصی ارایه شود که از جنبه های گوناگون، به این آگاهی اضافه نماید.

قانونگذار آیین دادرسی کیفری ایران، در بخش نهم «ادارسی الکترونیکی» در ماده ۶۵۸ به وظیفه قوه قضائیه در خصوص فراهم نمودن تمهیدات فنی و قانونی جهت حفظ حریم خصوصی افراد، اشاره می کند و در بند «ت» ماده ۶۵۳ قانون مذکور، درج اطلاعات آراء محاکم، از طریق «درگاه ملی قوه قضائیه» مشروط به حفظ حریم خصوصی اشخاص گردیده که لاجرم بیان گر عدم افشاء مشخصات و هویت طرفین دعوا می باشد.

در نهایت، به جهت اهمیت موضوع حریم خصوصی داده های الکترونیکی، قانون آیین دادرسی کیفری دست به جرم انگاری، جهت اطمینان از تضمین اجرای مواد پیش گفته به شرح ماده ۶۶۰ آن قانون می زند که اظهار می دارد: «چنانچه اشخاصی که داده های موضوع این بخش (بخش نهم - دادرسی الکترونیکی) را در اختیار دارند، موجبات نقض حریم خصوصی افراد یا محرمانگی اطلاعات را فراهم آورند یا به طور غیر مجاز آنها را افشاء کرده یا در دسترس اشخاص فاقد صلاحیت قرار دهند، به حبس از دو تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست تا دویست میلیون ریال و انفصال از خدمت از دو تا ده سال محکوم خواهند شد.»

۲-۳. قانون مجازات اسلامی

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ کتاب پنجم «تعزیرات» بحثی از حریم خصوصی و حمایت از طریق جرم انگاری تام و مستقلی از آن دیده نمی شود؛ لکن تعدادی از مواد، به صورت معدود و محصور، اقدام به جرم انگاری نقض برخی از مصادیق حریم خصوصی نموده که از آن جمله می توان به جرم افشای اسرار حرفه ای توسط مشاغل خاص (ماده ۶۴۸ ق.م.ا. تعزیرات) و تهدید به افشای سرّ (ماده ۶۶۹ ق.م.ا. تعزیرات)، هتک حرمت مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی توسط مستخدمین و

مامورین دولتی^۱ (ماده ۵۸۲ ق.م.ا. تعزیرات)، مزاحمت تلفنی (ماده ۶۴۱ ق.م.ا. تعزیرات)، ورود غیرقانونی مامورین به منزل (ماده ۵۸۰)، ورود به ملک یا منزل غیر (مادتین ۶۹۱ و ۶۹۴)، و مواد ۷۲۹ تا ۷۳۲ ق.م.ا. تعزیرات که در بخش جرایم رایانه ای قرار دارد، اشاره نمود.^۲

۲-۴. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

ماده ۱ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، طی بند های «الف تا ج» ضمن تعریف اطلاعات، به مصادیقی از اطلاعات شخصی و عمومی اشاره می نماید:

«الف - اطلاعات: هر نوع داده که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم افزاری ذخیره گردیده و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد .

ب- اطلاعات شخصی: اطلاعات فردی نظیر نام و نام خانوادگی، نشانی های محل سکونت و محل کار، وضعیت زندگی خانوادگی، عادت های فردی، ناراحتی های جسمی، شماره حساب بانکی و رمز عبور است

ج - اطلاعات عمومی: اطلاعات غیرشخصی نظیر ضوابط و آیین نامه ها، آمار و ارقام ملی و رسمی، اسناد و مکاتبات اداری که از مصادیق مستثنیات فصل چهارم این قانون نباشد»

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. طبق م ۵۸۲ ق.م.ا. تعزیرات، فقط مستخدمین و مأمورین دولتی مشمول ارتکاب این جرم هستند در صورتی که اصل ۲۵ قانون اساسی مرتکبین عادی را نیز پوشش می دهد. این خلاء در مواد ۵۵ تا ۵۷ طرح حمایت از حریم خصوصی به شکل مطلوبی برطرف گردیده است.
۲. همچنین در خصوص رویکرد قانونگذار نسبت به تاثیر اذن بزه دیده در جرم بودن یا نبودن رفتار ارتكابی مرتكب، كه نشانگر احترام مقنن به حریم خصوصی اشخاص در جرم انگاری است مراجعه شود به: الیاسی نیا و عارف نیا (۱۳۹۹)، واکاوی تاثیر اذن بزه دیده در مسولیت کیفری و مدنی بزهكار با نگاهی به سیر قانونگذاری در ایران، مطالعات فقه و حقوق اسلامی ۲۳، ۶۷-۹۶.

در نهایت این قانون در ماده ۱۴ خود با عنوان «بند دوم: حمایت از حریم خصوصی» به حمایت از آن می پردازد و طی این ماده اشعار می دارد «چنانچه اطلاعات درخواست شده، مربوط به حریم خصوصی اشخاص باشد و یا در زمره اطلاعاتی باشد که با نقض احکام مربوط به حریم خصوصی تحصیل شده است، درخواست دسترسی باید رد شود»

۲-۵. قانون تجارت الکترونیکی

قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۴ بدون ارائه تعریفی از حریم خصوصی، در طی چند ماده، اشاره به مصادیق «حمایت از داده ها» از جمله حمایت از داده های حساس (ماده ۵۸)، شرایط ذخیره، پردازش و توزیع داده ها با رضایت شخص (ماده ۵۹)، حمایت از داده های مربوط به سوابق پزشکی و بهداشتی (ماده ۶۰) و نظایر آن، در جهت حمایت از حریم خصوصی با بیان مصادیق آن دارد (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۳).

۲-۶. قانون نحوه مجازات اشخاصی فعال غیر مجاز در امور سمعی و

بصری

مستند به بند های «ب» و «ج» ماده ۵ این قانون، اشخاص زیر به حبس از دو تا پنج سال و ده سال محرومیت از حقوق اجتماعی به علاوه ۷۴ ضربه شلاق، محکوم می گردند:

«ب- تهیه فیلم یا عکس از محل هایی که اختصاصی بانوان بوده و آنها فاقد پوشش مناسب می باشند مانند حمام ها و استخرها و یا تکثیر و توزیع آن.»

«ج- تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مبتذل از مراسم خانوادگی و اختصاصی دیگران و تکثیر و توزیع آن.»

همگی می دانیم محل هایی همچون استخر از جمله اماکن عمومی هستند اما از آنجایی که در شرایطی خاص، همچون زمان مخصوص بانوان، خصوصیتی در آنها جلوه پیدا می کند تا عرف، و بالتبع قانون گذار را به سمت حریم خصوصی قلمداد نمودن چنین اماکنی سوق دهد؛ تا از رهگذر جرم انگاری، از آنها حمایت بنماید.

شایان ذکر است، کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، شیوه نامه ای را با عنوان «شیوه نامه تشخیص و تفکیک اطلاعات مربوط به حریم خصوصی و اطلاعات شخصی از اطلاعات عمومی» را در مورخه ۱۳۹۸/۰۹/۱۰ ابلاغ کرده است که جهت اطلاعات بیشتر، به این مصوبه رجوع شود.

۲-۲. سایر قوانین

علاوه بر قوانین فوق، برخی از قوانین موضوعه ایران نیز به صورت ضمنی از حریم خصوصی حمایت کرده اند که از جمله این قوانین عبارتند از: ماده واحده «قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی» مصوب ۱۳۸۳، قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸، قانون برنامه ششم توسعه مصوب ۱۳۹۵، قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب ۱۳۹۲، قانون مطبوعات (ماده ۳۱) مصوب ۱۳۶۴، قانون مرکز آمار ایران مصوب ۱۳۵۳، قانون تشکیل شرکت پست جمهوری اسلامی ایران (مواد ۱۵، ۱۶ و ۱۷) مصوب ۱۳۶۶، اشاره کرد (محسنی، ۱۳۹۴: ۵۵۲ و ۵۵۳).

در هر حال، در مجموع اشارات جزئی و کلی به قوانین موضوعه فعلی، ملاحظه گردید که اولاً، علیرغم این که حمایت و حفاظت از حریم خصوصی و جرم انگاری تگه های پراکنده از آن، مورد تاکید قانون گذار ایران بوده، لکن هیچ نوع تعریف صریحی به چشم نمی خورد و ثانیاً، خلأ یک قانون جامع و مانع تحت مضمون حمایت از حریم خصوصی - که در مجلس در صف نوبت تصویب مانده - شدیداً احساس می گردد.

۳. سیاست جنائی حریم خصوصی و مدل های مطرح آن

پس از شناخت ابعاد و زوایای مختلف حریم خصوصی و توصیف نظریه ها و تحلیل ها پیرامون این پدیده حقوقی، در این بخش، به سیاست جنائی حاکم بر حریم خصوصی در کشور ایران خواهیم پرداخت و از این رو بالتبع با اشاره به انواع اقسام

حریم خصوصی تابعان و پیوند آن با قضا، فقه، اخلاق و سیاست جنائی _____ ۳۰

دولتی مدل‌ها از دیدگاه دلماس مارتی، ارتباط آنها را با حریم خصوصی به تلخیص بیان می‌نماییم.

به تعبیر دلماس مارتی^۱ در سال ۱۹۸۳ سیاست جنائی عبارت از مجموعه تدابیر و اقدامات نهاد های دولتی و غیر دولتی (جامعوی)، در مورد جرایم و انحرافات (پدیده جنائی)، با پاسخ های دولتی و غیر دولتی به همراه اقدامات قهر آمیز و غیر قهر آمیز است (دلماس مارتی، ۱۳۹۵: ۶۹ و ۷۰).

۱-۳. مدل های مطرح در سیاست جنائی

مدل های سیاست جنائی در یک تقسیم بندی کلی به مدل های دولتی و مدل های جامعوی تقسیم می گردند. در مدل های دولتی، سه مدل اقتدار گرای فراگیر، اقتدار گرا و مدل لیبرال^۲ وجود دارد و در مدل های از نوع جامعوی، مدل جامعه خودگردان و مدل جامعه آنارشیست (یا دولت ستیز)، از جمله مدل های مهم مطرح در سیاست جنائی هستند. (همان: ۲۲).

به جهت عدم اطاله این نوشتار و دور نشدن از ثقل بحث این مقال از توضیحات مدل های سیاست جنائی خودداری و تمرکز بر مدل مطلوب قرار می گیرد.^۴

۲-۳. مدل سیاست جنائی مطلوب در حوزه حریم خصوصی

جهت حفظ و حمایت از صیانت حریم خصوصی، لاجرم باید، حمایت کیفری را مورد پذیرش قرار دهیم و بالتبع این امر به منزله مداخله دولت است. به اعتقاد میشل

---

1. mireille delmas-mart

2. politique criminelle

۳. به عقیده دلماس مارتی، مدل لیبرال در حقیقت هم دولتی و هم جامعوی محسوب می گردد که اصطلاحاً به آن «مدل مختلط» نیز گفته می شود لکن به دلیل دولتی بودن رنگ اصلی آن، در تقسیم بندی های دولتی آورده می شود (دلماس مارتی، ۱۳۹۵: ۲۲).

۴. جهت مطالعه بیشتر مراجعه شود به: دلماس مارتی، می ری، نظام های بزرگ سیاست جنائی، ترجمه: نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تهران: میزان.

فوکو، در بطن تمامی نظام‌های انضباطی، یک خرده سازوکار کیفری عمل می‌کند (فوکو، ۱۳۹۶، ۲۲۳) اما این مداخله باید محدود و محصور به قانون باشد.

جهت تبیین سیاست جنائی مطلوب در حوزه حریم خصوصی، باید مقدمتاً این نکته را به قلم آورد که حوزه خصوصی افراد، همان‌طور که از نامش هویدا است؛ کامل، مستقیم و بدون واسطه، مربوط به یکا یک افراد و شهروندان است که در آن دایره، می‌خواهند، آزاد باشند. «آزادی» ارزشی است که مدام از گوشه و کنار، گوش ما را می‌نوازد و غالباً، به عنوان یک هدف از آن یاد می‌شود. شاید مفهوم کلمه آزادی را که غالباً در بیان شهروندان، شعرها، کتاب‌ها و حتی بر روی دیوارها می‌بینیم، در قدم اول، آزادی به معنای عدم دخالت در شخصی‌ترین بخش زندگی خویش - یعنی حریم خصوصی - باشد. حال با این مقدار تمایل و خواست مردم نسبت به وجود آزادی در حوزه خصوصی‌شان، آیا جایز است در انتخاب مدل‌ها، به الگوهای چون اقتدارگرا، اقتدارگرای فراگیر و یا سیاست جنائی امنیت مدار و هر آنچه که با تغییر نامش بخواهیم در عمل به همان مقصود - یعنی نقض آزادی - برسیم؛ روی بیاوریم؟!^۲

جهت معیار قرار دادن «آزادی»، بدو باید آزادی را به عنوان ارزش بنیادین پذیرفته باشیم؛ در غیر این صورت، دولت‌هایی که به آزادی این‌گونه نمی‌نگرند تبعاً از آن حمایتی هم نخواهند کرد؛ مانند مدل‌های اقتدارگرای فراگیر و فاشیسم؛ که اقتدار دولت، تمامی شئون جامعه و فرد را در بر می‌گیرد و قلمرویی مستقل در برابر خود نمی‌بیند. البته در اینگونه نظام‌ها به علاوه مدل اقتدارگرا، بنا به میزان استبداد و اقتدارگرایی، میزان آزادی و حریم شخصی برای افراد جامعه تعریف و تنظیم می‌گردد

---

۱. مانند سیاست جنائی کرامت مدار

۲. جهت مطالعه بیشتر (نظر مخالف) مراجعه شود به: مجیدی سید محمود و تاج آبادی فاطمه (۱۳۹۸)، تکنیک

های جرم‌انگاری امنیت مدار در حقوق کیفری ایران، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۱، ۲۸۹-۳۱۶

(محسنی، ۱۳۹۴: ۱۵۳)؛ همچنین، توجه به اصل ضرر در حریم خصوصی نیز - که قاعده ای مهم در اسلام محسوب می شود - جهت مبارزه با نقض حریم خصوصی است، چراکه هتک همه مصادیق آزادی و حقوق - اعم از این که توسط دولت یا افراد عادی باشد - نوعی ایراد صدمه از سوی دیگران محسوب شده و مشمول اصل لاضرر خواهد شد (محسنی، ۱۳۹۴).

علی ای حال، بهترین مدلی که نگارنده، جهت حوزه خصوصی افراد، مناسب می داند، مدل آزادی محوری است که این آزادی دقیقاً و قطعاً تحت پرچم قانون و اصل حقوق مندی باید قرار گیرد. منتسکیو در کتاب روح القوانین بیان می دارد که آزادی به معنای انجام دادن هر آن چیزی که می خواهیم نیست، بلکه آزادی به معنای انجام دادن هر آن چیزی است که قانون اجازه می دهد.^۱

نتیجه گیری

آزاد بودن، در حیاط خلوتی که نام آن را حریم خصوصی می گذاریم از اهم دغدغه های این روزهای شهروندان است که ابداً مایل نیستند کسی - اعم از فرد یا دولت - بدون اجازه آنها به این حیاط، وارد شود. فقه امامیه نیز به این آزادی تاکید فراوان داشته و حریم خصوصی را در قالب احاله به حقوق و آزادی های دیگر نظیر حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع سوء ظن، اشاعه فحشاء، سب، هجو، قذف، سخن چینی، غیبت و خیانت در امانت مورد پذیرش و حمایت قرار داده است. سیاست جنائی تقنینی ایران در خصوص حریم خصوصی، به صورت پراکنده و تکه تکه عمل می کند، به طوری که نه تنها تعریف و حمایت صریح از حریم خصوصی، حتی در قانون اساسی ملاحظه نمی شود بلکه قوانین عادی نیز به صورت

---

۱. بدیهی است حقوق نیز می بایست، محدوده حریم خصوصی را مطابق اخلاق اجتماعی که برگرفته از شرع مقدس است، رعایت نماید.

مشوش و بدون تعریف صریح، صرفاً این پدیده و یا تعدادی از مصادیق آن را مورد حمایت قرار داده اند؛ لکن کافی به مقصود نخواهد بود، هرچند که اقدامات قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در این حوزه قابل تحسین است.

سیستمی که به هر بهانه نظری و عملی، رفتارهای شهروندان نسبت به قلمرو حریم خصوصی خودشان را جرم انگاری کند، قطعاً به سمت مدل های توتالیتیر و فاشیستی گام برداشته است. لکن سیستمی که به صراحت، حریم خصوصی را تحت عنوان «اصول حاکم»، مورد حمایت قرار می دهد و از آن طرف، جهت حفظ امنیت و نظم کشور، ورود به آن را به صورت محدود، محصور و تحت لوای حکم قانون و زیر نظر مقام قضایی مجاز شمرده و در عین حال، در همان مقرر، تاکید می کند که در هر صورت (حتی تعارض) این اقدامات نباید به گونه ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند. نیز قطعاً، هم به مدل آزادی روی آورده، هم به مقوله امنیت، توجه داشته و هم به روح کلی موازین اسلامی - کرامت، حیثیت و منزلت والای انسان - توجه ویژه ای نشان داده است.

علی ایّ حال، ضرورت تصویب قانون جامع و مانع با «محوریت حقوق و آزادی های افراد»، وفق قواعد اسلامی، آن هم در قالب قوانینی که این آزادی ها را به رسمیت بشناسند، امری ضروری است.

منابع

- آقا بابایی، حسین (۱۳۹۶)، **حریم خصوصی در حقوق کیفری اسلام**، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- اراکی، محمد علی (۱۴۱۹ق)، **کتاب نکاح**، قم: نورنگار.
- اصفهانی، محمد حسین (۱۴۱۸ق)، **حاشیه المکاسب**، ج ۴، قم: انوار الهدی.

حریم خصوصی تابعان و پیوند آن با قضا، فقه، اخلاق و سیاست جنائی _____ ۳۴

- الیاسی نیا ابوالفضل؛ عارف نیا، طیبه (۱۳۹۹)، **واکاوی تاثیر اذن بزه دیده در مسولیت کیفری و مدنی بزهکار با نگاهی به سیر قانونگذاری در ایران**، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۳، ۶۷-۹۶.

- انصاری، باقر (۱۳۸۳)، **حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام و ایران**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۶۶، ۱-۵۴.

- انصاری، باقر (۱۳۸۶)، **حقوق حریم خصوصی**، تهران: سمت.

- حکیم، سید محسن (۱۴۱۶ق)، **مستمسک العروه الوثقی**، ج ۱۳، قم: موسسه دار التفسیر.

- خاکی، مینو (۱۳۹۷)، **حریم خصوصی از منظر فقه**، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، ۲، ۶۸-۸۲

- دلماس مارتی، می ری (۱۳۹۵)، **نظام‌های بزرگ سیاست جنائی**، ترجمه: نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تهران: میزان.

- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، **لغت نامه**، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

- ری شهری، محمد (۱۳۷۵)، **میزان الحکمه**، ج ۱، قم: دارالحدیث.

- زرکلام، ستار؛ عبدی، قاسم (۱۳۹۳)، **جایگاه حریم خصوصی در سیاست جنائی تقنینی ایران**، مجله قضاوت، ۷۹، ۲۹-۴۸.

- سروش، محمد (۱۳۹۳)، **مبانی حریم خصوصی بر اساس منابع اسلامی**، تهران: سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- سروش، محمد (۱۳۹۳)، **مبانی حریم خصوصی**، تهران: سمت.

- شیرازی، میرزا محمدنقی (۱۴۱۲ق)، **حاشیه المکاسب**، ج ۱، قم: الشریف الرضی.

- فروغی، فضل‌الله؛ برجی، محمدناصر؛ مصلحی، جواد (۱۳۹۳)، **مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی در حقوق ایران و آمریکا**، مطالعات حقوقی، ۳، ۱۳۷-۱۷۲.

- فروغی، فضل‌الله؛ صادقی، محمدهادی؛ اخوان کاظمی، بهرام؛ میرزایی، محمد (۱۳۹۷)، **کرامت مداری، راهبرد تعادل بخش میان امنیت و آزادی در گفتمان سیاست جنائی**، آموزه-

های حقوق کیفری، ۱۵، ۳۱-۶۲.

- فوکو، میشل (۱۳۹۶)، **مراقبت و تنبیه؛ تولد زندان**، ترجمه: سرخوش، نیکو و جهان‌دیده، افشین، تهران: نی.

- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۷)، **فلسفه حقوق**، ج ۱، تهران: شرکت سهامی انتشار.

۳۵ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۳ - شماره ۲۵ - پاییز و زمستان ۱۴۰۰

- لازرژ، کریستین (۱۳۹۵)، **درآمدی بر سیاست جنائی**، ترجمه: نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تهران: میزان.

- مجیدی، سید محمود؛ تاج آبادی، فاطمه (۱۳۹۸)، **تکنیک های جرم انگاری امنیت مدار در حقوق کیفری ایران**، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۱، ۲۸۹-۳۱۶.

- محسنی، فرید (۱۳۹۴)، **حریم خصوصی اطلاعات**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

- معین، محمد (۱۳۸۸)، **فرهنگ فارسی**، تهران: امیرکبیر.

- مفتاح، محمد هادی (۱۳۹۳)، **حریم خصوصی؛ عرصه اخلاق اجتماعی**، پژوهش های اخلاقی، ۱، ۷۳-۹۱.

- منتسکیو، بارون دو (۱۳۹۵)، **روح القوانین، به انضمام درآمدی بر روح القوانین**، ج ۱، ترجمه: مهتدی، علی اکبر، تهران: امیرکبیر.

- مندنی، اسلام؛ آشوری، محمد (۱۳۹۷)، **تحلیل سیاست جنائی امنیت مدار در پرتو اصول اخلاقی و موازین حقوق بشری**، پژوهش های اخلاقی، ۳۳، ۱۸۳-۲۸۴.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۵)، **آیین دادرسی کیفری: جدال قدرت - امنیت و حقوق - آزادی های فردی**، مجموعه مقالات همایش قانون آیین دادرسی کیفری: بنیانها، چالش ها و راه کارها، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- نمکدوست تهرانی، حسن (۱۳۸۵)، **اخلاق حرفه ای، حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات**، علوم اجتماعی، ۶۶، ۱۹۷-۲۳۲.

- نوبهار، رحیم (۱۳۸۶)، **حقوق کیفری و حوزه عمومی خصوصی**، پایان نامه دکتری، دانشگاه شهید بهشتی.

- هارت، هربرت (۱۳۸۹)، **آزادی، اخلاق، قانون**، ترجمه: راسخ، محمد، تهران: طرح نو.

- همدانی، حاج آقا رضا (۱۴۲۰ق)، **حاشیه المکاسب**، قم: انصاری.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی